

# Koulutus ja toimeentulo

Artikkeli 6/2020



## Artikkeli 6/2020

Kirjoittaja: Päivi Kankaanranta, tutkija, Akava Works  
Avainsanat: kotitalous, koulutus, tulot, varallisuus, velka  
Päivämäärä: 23.4.2020

### Yhteenveto

Tässä artikkelissa tarkastellaan Tilastokeskuksen kotitalouksien varallisuus -aineiston avulla koulutustaustaltaan erilaisten kotitalouksien taloudellista asemaa. Koulutus vaikuttaa elintasoon sekä suoraan että välillisesti. Korkea ansiotaso ja vakaa työllisyystilanne ovat tarjonneet korkeakoulutetuille hyvät lähtökohdat kerryttää varallisuutta säästämällä. Korkeakoulutetut hajauttavat varallisuutensa paremmin erilaisten varallisuuslajien kesken kuin matalammin kouluttautuneet. Heillä on yleensä likvidi puskurirahasto, josta varoja voi purkaa helposti toimeentulon heikentyessä. Lisäksi korkeakoulutetut sijoittavat yleisemmin ja enemmän varallisuutta omaisuustuloja tuottaviin varallisuuden lajeihin. Koulutus myös suojaa kotitalouksia velkaantumisongelmilta.

# Koulutus ja toimeentulo

## Artikkeli 6/2020

### Johdanto

Suomalaisten kotitalouksien elintaso on keskeisten taloudellisen hyvinvoinnin mittarien, tulojen ja varallisuuden, perusteella parantunut kolme viime vuosikymmentä. Hyvinvointi ei silti jakaannu tasaisesti. Varallisuuserot ovat kasvaneet enemmän kuin tuloerot, kuten muun muassa Riihelä, Sullström ja Tuomala (2017), Mäki-Fränki (2019a ja 2019b), Riihelä ja Tuomala (2019) sekä Törmälehto (2019) raportoivat. Siten kotitalouksilla on erilaiset edellytykset selvitä koronakriisin kaltaisista yllättävistä tapahtumista, jotka vaikeuttavat toimeentuloa.

Koulutuksella on merkittävä vaikutus kotitalouden taloudelliseen asemaan. Tulotaso on keskimäärin sitä korkeampi, mitä korkeamman tutkinnon kotitalous on suorittanut. Työllistymismahdollisuudet paranevat koulutustason noustessa. Varma ja vakaa työtilanne pitää tulovirran tasaisena. Näistä syistä korkeakoulutetulla kotitaloudella on parhaimmat mahdollisuudet kerryttää varallisuutta, jonka avulla omaa taloutta voi tasapainottaa tulojen laskiessa.

Tässä raportissa tarkastellaan koulutustaustaltaan erilaisten kotitalouksien taloudellista asemaa. Lisäksi pohditaan, mistä erot koulutusluokkien välillä johtuvat. Selvitys perustuu pääosin Tilastokeskuksen avoimesta tietokannasta saataviin kotitalouksien varallisuutta koskeviin tietoihin vuosilta 1987, 1994, 1998, 2004, 2009, 2013 ja 2016. Tarkasteluun on valittu sellaiset varallisuuslajit, joista on saatavilla mahdollisimman vertailukelpoiset tiedot kaikilta tutkimusvuosilta. Kotitalouden koulutustausta määräytyy kotitalouden viitehenkilön suorittaman tutkinnon perusteella. Viitehenkilö on tyypillisesti se kotitalouden jäsen, jolla on suurimmat tulot. Kotitalouskohtaisia tuloja, varallisuutta ja velkoja koskevat arvot esitetään reaalisin, vuoden 2016 hinnoin.

### Koulutustaustan ja taloudellisen aseman välinen yhteys

Kotitaloudelle kertyy varallisuutta, kun osa sen tuloista jää kuluttamatta. Koska sekä ansiotaso että työllistymismahdollisuudet paranevat koulutustason noustessa, kotitalouden varallisuusaseman ja koulutuksen välillä on positiivinen yhteys. Taloustieteessä koulutuksen positiivista vaikutusta kotitalouden taloudelliseen asemaan selittää kaksi teoriaa: inhimillisen pääoman teoria ja signaalointiteoria (ks. esim. Card 1999 sekä Hämäläinen ja Uusitalo 2007). Inhimillisen pääoman teorian mukaan koulutus lisää työntekijän tuottavuutta. Mitä tuottavampi työntekijä on, sitä suurempi on työpanoksesta maksettu korvaus. Signaalointiteoria ennustaa samaan tapaan, että suoritettu tutkinto ja ansiotaso korreloivat positiivisesti. Tämän teorian

mukaan suoritettu tutkinto itsessään ei ole syy palkkaeroihin eri koulutusasteiden välillä. Koulutus toimii vain signaalina työntekijän tuottavuudesta, joka määräytyy havaitsemattoman kyvykkyyden perusteella. Tutkinnon suorittaminen ei siis lisää työntekijän tuottavuutta. Sen sijaan koulutustausta erottelee työntekijät eri ryhmiin kyvykkyyden mukaan. Korkeimman tutkintotason saavuttaneet ovat kyvykkäimpiä – ja siten tuottavimpia – työntekijöitä. Hämäläisen ja Uusitalon (2007) empiiristen tulosten perusteella ansiotason ja koulutustaustan välinen yhteys selittyy käytännössä osin sillä, että työntekijän tuottavuus paranee koulutuksessa hankittujen taitojen ansiosta. Toisaalta ansiotaso heijastelee osin sitä käsitystä, joka työntekijän kyvykkyydestä on muodostettu hänen koulutuksensa perusteella.

Kotitalouden taloudellinen asema ei määräydy yksinomaan suoritetun tutkinnon tai luontaisen kyvykkyyden perusteella. Kuten Boshara, Emmons ja Noeth (2015) huomauttavat, kyvykkyyden lisäksi koulutustausta korreloi muiden sellaisten tekijöiden kanssa, jotka edesauttavat kotitaloutta menestymään.

Vanhempien koulutus, ammattiasema ja elintaso vaikuttavat jälkeläisten mahdollisuuksiin kerryttää varallisuutta. Korkeakoulutettujen vanhempien lapsi suorittaa todennäköisesti korkeakoulututkinnon ja hakeutuu hyväpalkkaisiin tehtäviin (ks. myös Kestilä ym. 2018). Toisaalta korkeakoulutettujen vanhempien jälkeläinen voi odottaa saavansa omaisuutta lahjaksi tai perintönä, koska hyvin toimeentulevat vanhemmat ovat pystyneet kartuttamaan varallisuutta. Puolisoilla on usein samanlainen koulutustausta (Greenwood ym. 2014). Tällöin koulutukseen liittyvät taloudelliset hyödyt voivat kertautua kotitaloudessa, jossa molemmat puoliset ovat suorittaneet korkeakoulututkinnon.

Hyvätuloiset ansaitsevat pääosan elinaikaisista tuloistaan suhteellisen lyhyen ajanjakson aikana keski-ikässä (Boshara, Emmons ja Noeth 2015). Jotta he voisivat hyötyä työuransa aikana ansaituista tuloista pitkään, hyvin toimeentulevilla korkeakoulutetuilla on kannustin oppia hallitsemaan talouttaan siten, että tuloja on mahdollista käyttää etukäteen nuorena ja jälkikäteen vanhana.

Koska korkeakoulutetut ovat keskimäärin terveempiä ja elävät pidempään kuin matalammin koulutetut, heillä on parhaimmat edellytykset pitkään työuraan, jonka aikana ansaituista tuloista kerryttää säästöjä (Boshara, Emmons & Noeth 2015; ks. myös Buckles ym. 2016; Lacroix ym. 2019 ja THL 2019). Pitkän odotetun elinajan vuoksi varallisuus ehtii karttua ja kasvaa kauan. Toisaalta korkeakoulutettu työntekijä saa nauttia eläkepäivistä etuineen pitkään: mitä kauemmin elää, sitä enemmän eläkettä saa.

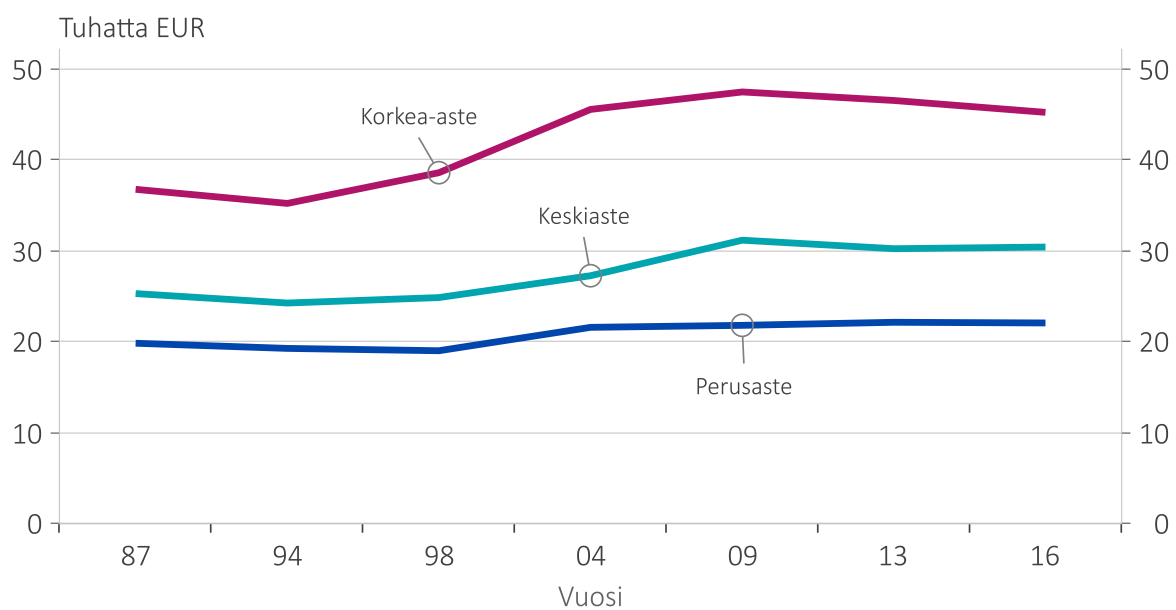
## Tulot koulutusasteittain

Kotitalouden mahdollisuuksia kuluttaa ja säästää kuvaa parhaiten käytettävissä olevat rahatulot. Käytettävissä olevat rahatulot muodostuvat palkka-, yrittäjä- ja omaisuustuloista sekä saaduista tulonsiirroista verojen ja sosiaaliturvamaksujen jälkeen. Näiden tulojen mediaani vaihteli vuonna 2016 perusasteen suorittaneiden 22 000 eurosta korkeakoulutettujen 45 000 euroon (kuvio 1). Käytettävissä olevat tulot kasvoivat kaikissa koulutusluokissa vuodesta 1987 vuoteen 2016.

Korkeakoulutettujen käytettävissä olevat tulot ovat tarkastelussa olevan lähes kolmen vuosikymmenen aikana kehittyneet eri tavalla kuin matalammin koulutettujen. Tämän ryhmän

tulot kasvoivat 23 prosenttia 1980-luvun lopulta 2010-luvun puoliväliin. Korkeakoulutettujen kotitalouksien tulot eivät kuitenkaan ole kasvaneet koko tarkasteluajanjakson ajan. Kasvu ajoittuu 1990-luvulta vuonna 2008 alkaneeseen finanssikriisiin. Kriisin jälkeen korkeakoulutettujen käytettävissä olevat tulot ovat pienentyneet.

Keskiasteen tutkinnon suorittaneiden kotitalouksien käytettävissä olevat rahatulot kasvoivat tarkasteltavan ajanjakson aikana 20 prosentilla ja perusasteen varaan jääneiden 11 prosentilla. Korkeakoulutettujen tapaan keskiasteen suorittaneiden ryhmässä tulot paranivat 1990-luvun lopulta finanssikriisiin asti. Myönteinen kehitys kuitenkin pysähtyi 2010-luvulla. Pelkän perusasteen suorittaneiden kotitalouksien käytettävissä olevat tulot eivät juurikaan ole kasvaneet vuosituhaten vaihteeseen sijoittuvan tasomuutoksen jälkeen.

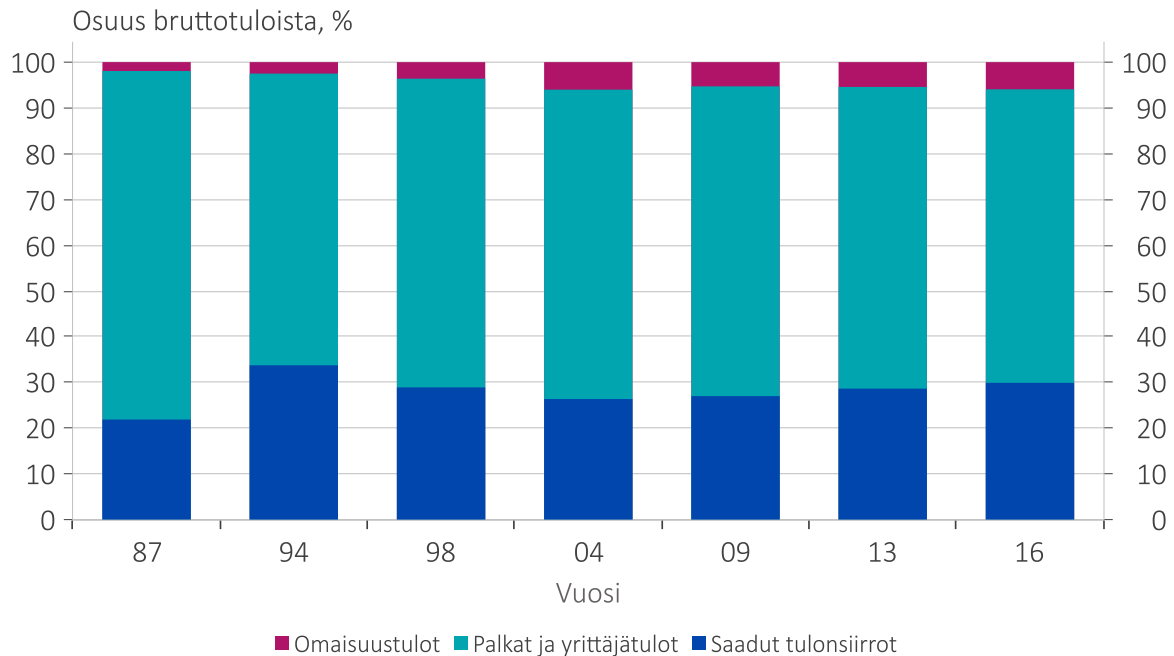


Lähde: Kotitalouksien varallisuus, Tilastokeskus

**Kuvio 1. Käytettävissä olevien rahatulojen mediaani koulutusasteittain vuoden 2016 hinnoin**

Korkeakoulutettujen kotitalouksien muita koulutusryhmiä voimakkaampaa käytettävissä olevien tulojen kasvua vuosituhaten vaihteessa selittää lähinnä se, että omaisuustulojen osuus heidän bruttotuloistaan kasvoi. Tilastokeskuksen tulonjakotilastosta ei ole menetelmämuutosten vuoksi saatavissa tietoa kotitalouden tulojen rakenteesta koulutusasteittain kolmelta eri vuosikymmeneltä. Yleisellä tasolla on kuitenkin todennettavissa, että 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa pääomatulojen merkitys kotitalouden toimeentulon lähteenä korostui (kuvio 2). Eriyisen voimakkaasti omaisuustulojen osuus kasvoi yrittäjillä, kun vuonna 1993 toteutetun verouudistuksen vuoksi pääomatuloja alettiin verottaa kevyemmin kuin ansiotuloja. Eri palkansaajaryhmistä aiempaa enemmän pääomatuloja alkoivat saada ennen kaikkea ylemmät toimihenkilöt, jotka ovat tyypillisesti korkeasti koulutettuja. Esitetyt havainnot kotitalouksien

käytettävissä olevien tulojen jakaantumisesta ovat yhdenmukaisia Mäki-Fräntin (2019a) sekä Riihelän, Sullströmin ja Tuomalan (2017) tulosten kanssa. Näiden tutkijoiden mukaan erityisesti suurituloisten ja varakkaiden kotitalouksien omaisuustulot kasvoivat 1990- ja 2000-luvun taitteessa.



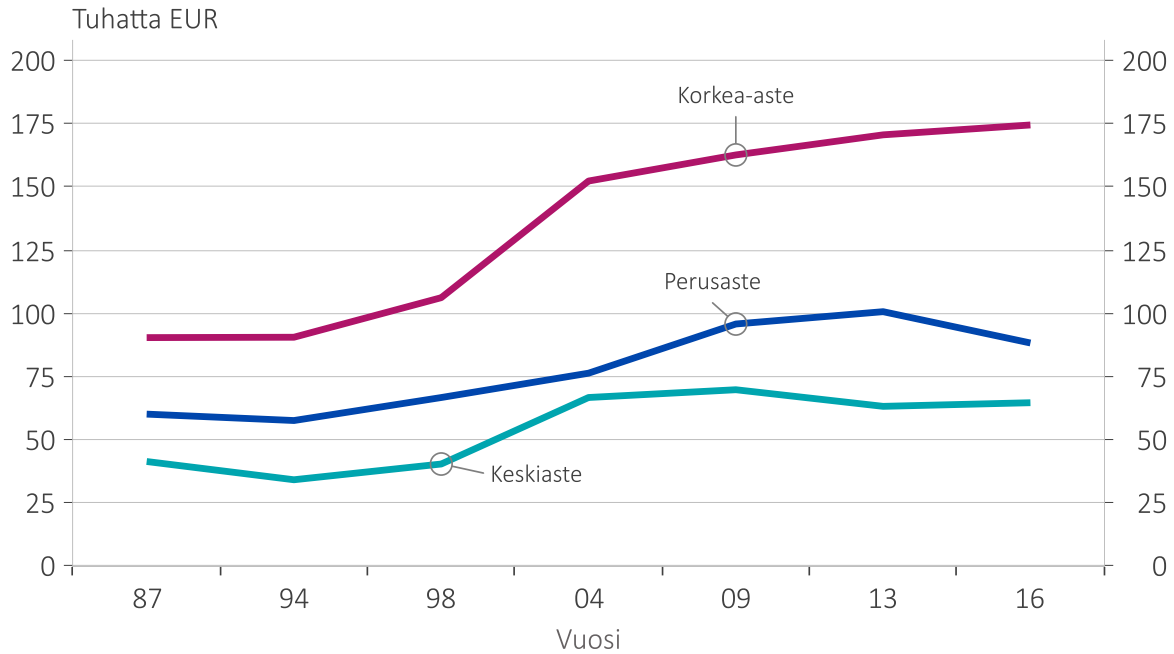
Lähde: Tulonjakotilasto 2017, Tilastokeskus ja omat laskelmat

Kuvio 2. Kotitalouksien bruttotulojen rakenne

## Varallisuus koulutusasteittain

Kotitalouden kykyä selviytyä tulotason laskusta tai yllättävistä menoista kuvaa sen nettovarallisuus eli kokonaisvarojen ja kaikkien velkojen erotus. Kertynyttä varallisuutta purkamalla on mahdollista kompensoida työttömyyden, sairastumisen, vanhempainvapaan tai uravaihdoksen aiheuttamaa tulojen menetystä. Toisaalta varallisuus täydentää toimeentuloa eläkkeellä.

Vuonna 2016 tyypillisellä korkeakoulutetulla kotitaloudella oli varallisuutta noin 174 000 euroa, lähes kaksi kertaa enemmän kuin tyypillisellä perusasteen suorittaneella kotitaloudella (kuviot 3). Vähiten varallisuutta oli keskiasteen tutkinnon suorittaneella kotitaloudella, noin 65 000 euroa. Keskiasteen tutkinnon saavuttaneiden kotitalouksien heikompi varallisuusasema suhteessa peruskoulutuksen suorittaneisiin johtuu Tilastokeskuksen (2018) mukaan todennäköisesti väestön ikärakenteesta. Perusasteen varassa olevat kotitaloudet ovat keskimäärin vanhempia kuin keskiasteen tutkinnon suorittaneet. Vuonna 2016 mediaanivarallisuus oli sitä korkeampi, mitä vanhemmasta kotitaloudesta oli kyse aina 65–74-ikävuoteen asti.



Lähde: Kotitalouksien varallisuus, Tilastokeskus

### Kuvio 3. Nettovarallisuuden mediaani koulutusasteittain vuoden 2016 hinnoin

Nettovarallisuus kasvoi kaikissa koulutusluokissa 1990-luvun puolivälistä 2010-luvulle. Korkeakoulutetut ovat ainoa ryhmä, jonka varallisuusasema on parantunut viime vuosiin asti. Vuosien 1987 ja 2016 välisenä aikana korkeakoulutetun kotitalouden mediaanivarallisuus lähes kaksinkertaistui. Huomattavin muutos tämän ryhmän varallisuusasemassa tapahtui vuosien 1998 ja 2004 välillä. Sittemmin korkeakoulutettujen omaisuuden suotuisa kehitys on ollut tasaisempaa. Matalammin koulutettujen kotitalouksien varallisuusasema on muuttunut vähemmän. Perusasteen varassa olevan kotitalouden nettovarallisuus on kolmenkymmenen vuoden aikana kasvanut 47 prosentilla ja keskiasteen suorittaneen kotitalouden 56 prosentilla.

## Varallisuuden ja tulojen suhde koulutusasteittain

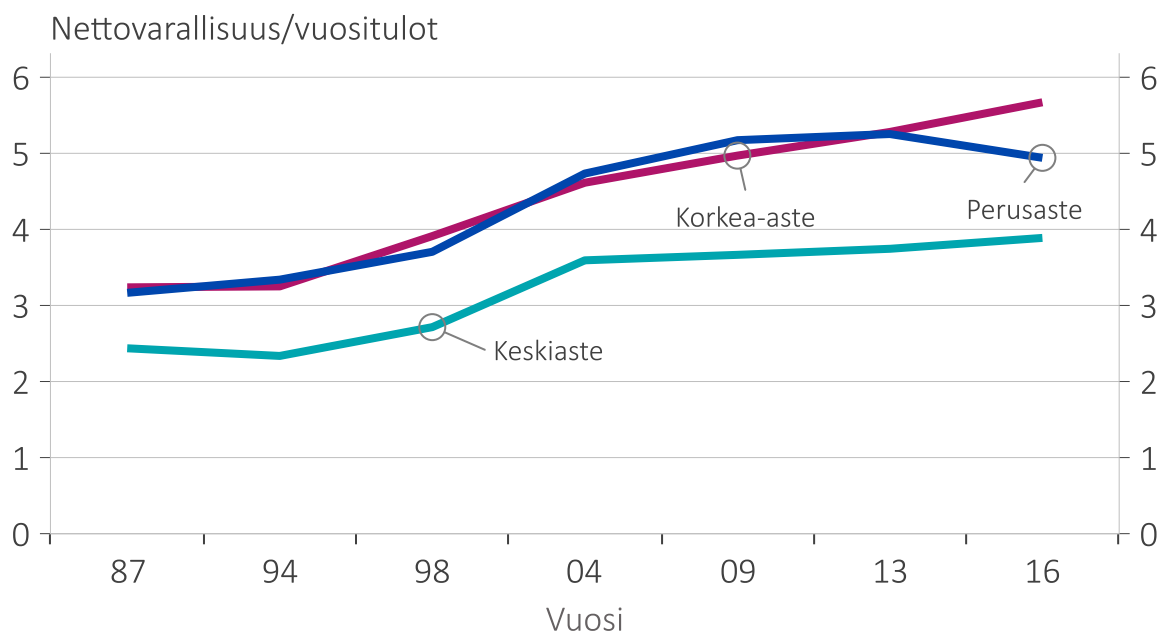
Nettovarallisuuden ja tulojen suhteella on kaksi tulkintaa (Boshara, Emmons ja Noeth 2015). Se ilmaisee, kuinka tehokkaasti kotitalous pystyy muuntamaan tulojaan varallisuudeksi. Toisaalta tämän säästämisasteeksi kutsutun suhdeluvun voidaan tulkita kuvaavan, minkälaiset kannustimet kotitaloudella on säästää. Mikäli tulot ja varallisuus kasvavat samaa tahtia, suhdeluku ei muutu ajan mittaan. Jos se taas suurenee, kotitalous on onnistunut muuttamaan tulonsa aiempaa tehokkaammin varallisuudeksi. Vaihtoehtoisesti kotitaloudella on ollut entistä paremmat kannustimet säästää.

Kuten Boshara, Emmons ja Noeth (2015) toteavat, kannustimet säästää määräytyvät osin sen perusteella, miten kotitalouden tulot kehittyvät työuran aikana. Jos tulot kasvavat voimakkaasti

uran alussa ja vastaavasti laskevat jyrkästi uran lopussa, tasaiseen kulutukseen tähtäävän kotitalouden on järkevää siirtää tuloja elämänvaiheiden välillä. Jos taas kotitalous voi odottaa tulojensa pysyvän suhteellisen vakaina läpi elämän, kulutusmahdollisuuksia ei välttämättä tarvitse tasata säästämällä. Pitkittyneestä pienituloisuudesta kärsivän ei puolestaan kannata säästää, sillä kulutuksesta nipistäminen voi vähentää tämänhetkistä hyvinvointia kohtuuttomasti.

Odotetun tulokehityksen lisäksi intoon kartuttaa omaisuutta vaikuttavat eläkejärjestelmä ja sosiaalietuudet. Vanhuuden toimeentulon takaava eläkejärjestelmä vähentää kotitalouksien omaehtoista varautumista eläkepäiviin. Samoin säästämishalukkuutta heikentävät toimeentulotuen kaltaiset sosiaalietuudet, joiden myöntämiseen hakijan varallisuus vaikuttaa.

Tässä raportissa kotitalouksien säästämisastetta koskeva tarkastelu perustuu nettovarallisuuden ja käytettävissä olevien rahatulojen suhteen keskiarvoon. Tilastokeskuksen avoimessa tietokannassa julkaistujen tietojen perusteella ei ole mahdollista laskea varallisuuden ja tulojen suhteen mediaania, koska mediaani ei ole lineaarinen tunnusluku, kuten keskiarvo. Koska muutama hyvin varakas kotitalous vääristää varallisuuden keskiarvoa ylöspäin, raportoidut suhdeluvun arvot voivat olla erityisesti korkeakoulutettujen osalta liioiteltuja. Tästä huolimatta keskiarvon perusteella saadaan riittävän hyvä käsitys varallisuuden ja tulojen suhteen kehityksestä vuosina 1987–2016.



Lähde: Kotitalouksien varallisuus, Tilastokeskus ja omat laskelmat

#### Kuvio 4. Nettovarallisuuden ja vuositulojen keskimääräinen suhde koulutusasteittain

Vuonna 2016 kaikissa koulutusluokissa kotitalouksilla oli varallisuutta moninkertaisesti vuosituloihin verrattuna (kuvio 4). Korkeakoulutettu kotitalous oli kerryttänyt keskimäärin

kuuden vuoden tuloja vastaavat säästöt ja perusasteen suorittaneet viiden vuoden. Keskiasteen tutkinnon suorittaneella kotitaloudella varallisuutta oli nelinkertaisesti suhteessa vuosituloihin.

Varallisuuden ja tulojen suhde on kasvanut kaikissa koulutusluokissa kolmen viime vuosikymmenen aikana. Erityisen voimakasta kasvu on ollut 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa – aikana, jolloin tuloerot suurenivat. Korkeakoulutettujen ja perusasteen koulutuksen suorittaneiden kotitalouksien ryhmissä varallisuus suhteessa tuloihin kasvoi lähes samaan tahtiin 2010-luvun alkuun asti. Vuoden 2013 jälkeen korkeimmin kouluttautuneiden varallisuus jatkoi kasvuaan, kun taas matalimmin kouluttautuneiden varallisuus kääntyi laskuun (vrt. kuvio 3). Samalla kummankin koulutusryhmän keskimääräiset vuositulot pysyivät lähes ennallaan (vrt. kuvio 1). Keskiasteen tutkinnon suorittaneiden säästöt kasvoivat tasaisesti vuosituhannen vaihteen jälkeen.

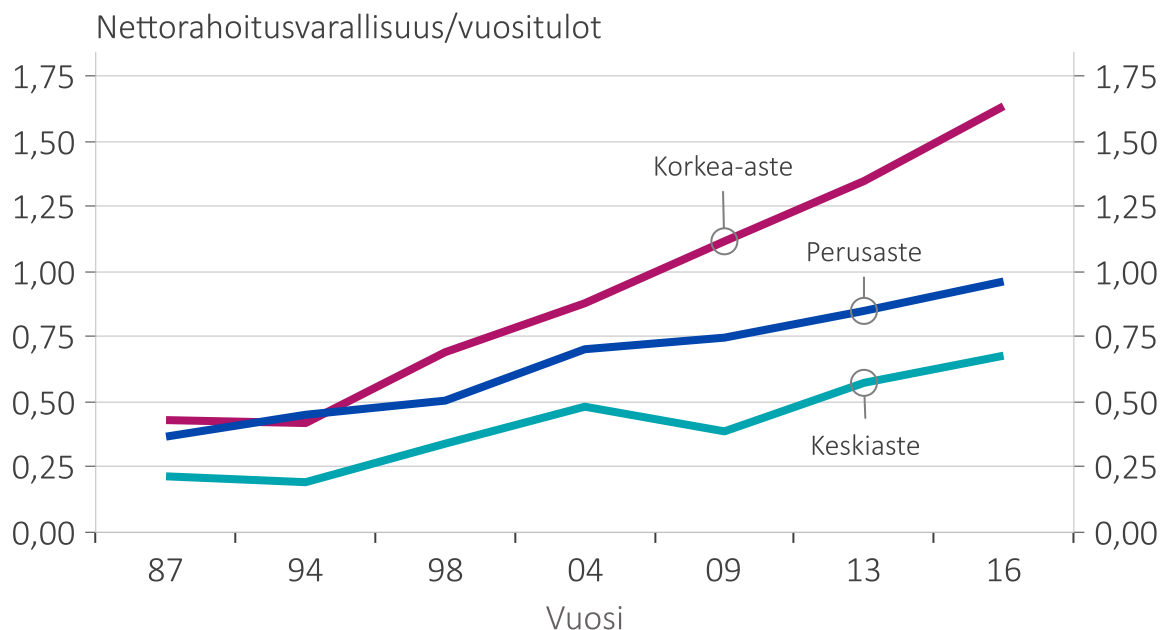
Korkeakoulutetuilla ja perusasteen suorittaneilla kotitalouksilla on siis ollut yhtäläinen kyky tai samanlaiset kannustimet säästää 1980-luvun lopulta aina 2010-luvulle. Keskiasteen tutkinnon suorittaneiden heikompia rahastoja voi selittää ryhmän ikärakenteen lisäksi vakaa tulokehitys, joka ei ole tarjonnut erityistä syytä säästää.

Omistusasumista suosiva veropolitiikka kannustaa suomalaisia säästämään erityisesti omaan asuntoon (ks. myös Takala 2019). Asuntolainan korkokuluista saa tehdä verotuksessa vähennyksiä. Tätä etua on tosin kavennettu huomattavasti viime vuosina. Merkittävin veroetu on laskennallisen asuntotulon verovapaus. Näistä syistä on suhteellisesti edullisempaa asua omistamassaan kiinteistössä kuin vuokralla. Asuntovarallisuuden nettoarvo nostaa siten nettovarallisuuden ja tulojen suhteen perusteella määriteltyä säästämisastetta.

Nettorahoitusvarallisuuden ja vuositulojen suhde kuvaa kotitalouksien kannustimia kerryttää nopeasti ja edullisesti purettavaa puskurirahastoa pahan päivän varalle. Nettorahoitusvarallisuus on rahoitusvarallisuuden bruttoarvon ja kulutus- sekä muiden sellaisten lainojen erotus, jotka eivät lukeudu asuntoluottoihin. Mitä suurempi likvidien varojen ja vuositulojen suhde on, sitä kauemmin kotitalous pystyy pitämään kulutuksensa ennallaan ilman, että sen on luovuttava omistamastaan asunnosta.

Kotitalouksilla on merkittävästi suuremmat kannustimet säästää asuntoon kuin kerryttää likvidiä puskurirahastoa (kuvio 5). Vuonna 2016 korkeakoulutettujen kotitalouksien likvidissä puskurirahastossa oli varoja noin puolentoista vuoden tuloja vastaava määrä. Kun asuntovarallisuuden nettoarvo otetaan huomioon, tämän ryhmän säästöt vastaavat lähes kuuden vuoden tuloja (vrt. kuvio 4). Perusasteen suorittaneella kotitaloudella oli rahoitusvaroja vajaan vuoden tulojen verran. Keskiasteen tutkinnon suorittaneen kotitalouden puskurirahastossa taas oli varoja alle yhdeksän kuukauden tuloja vastaava määrä.

Kotitalouksien kyky tai kannustimet kerryttää likvidiä puskurirahastoa ovat parantuneet vuosien 1987 ja 2016 välillä. Vuonna 1987 kotitalouksien puskurirahastoilla olisi katettu vain muutamien kuukausien kulutusmenot. Edes korkeakoulutetuilla kotitalouksilla ei ollut puolen vuoden tuloja vastaavaa likvidiä puskurirahastoa 1980-luvun lopulla. Nämä kotitaloudet ovat erityisesti kasvattaneet puskurirahastojaan kolmen viime vuosikymmenen aikana,



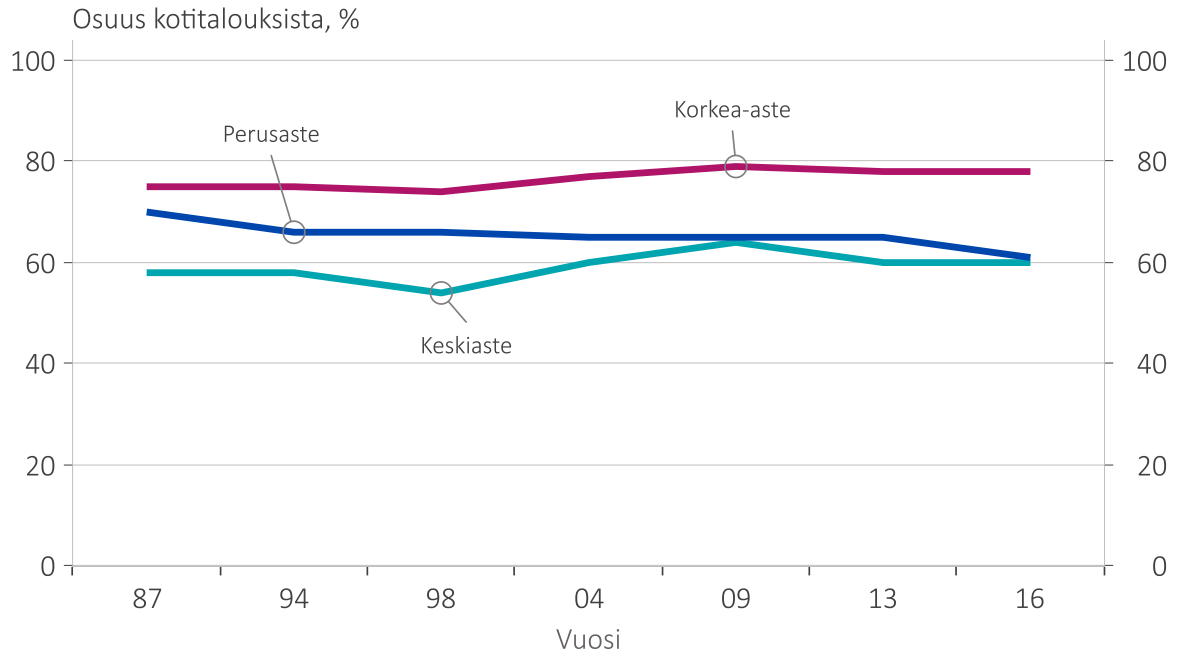
Lähde: Kotitalouksien varallisuus, Tilastokeskus ja omat laskelmat

Kuvio 5. Nettorahoitusvarallisuuden ja vuositulojen keskimääräinen suhde koulutusasteittain

## Varallisuuden rakenne koulutusasteittain

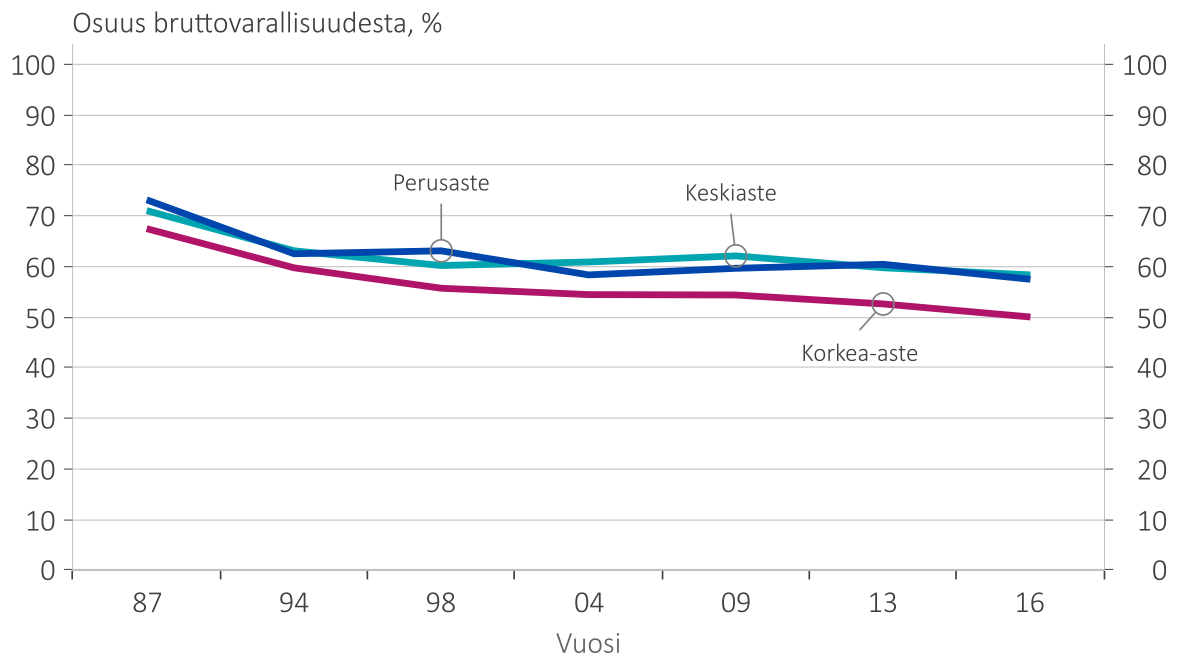
Oma pääasiallinen asunto on suomalaisten kotitalouksien yleisimmin omistamia varallisuuden muotoja (kuvio 6). Korkeakoulutetuista kotitalouksista 78 prosenttia asui omistamassaan asunnossa vuonna 2016. Perus- ja keskiasteen suorittaneista kotitalouksista omistusasujia oli noin 60 prosenttia. Samalla, kun asunnon omistaminen on korkeakoulutettujen ryhmässä yleistynyt kolmen viime vuosikymmenen aikana, perusasteen suorittaneiden parissa siitä on tullut harvinaisempaa. Asunto-omistamisen keskittyminen ruokkii näin ollen koulutusluokkien välisiä varallisuuseroja.

Toisaalta omistusasumisella on merkitystä toimeentulon kannalta taloudellisesti vaikeina aikoina. Korkeakoulutetuilla on paremmat mahdollisuudet sopeuttaa asumismenojansa, mikäli tulot heikentyvät. Asuntovelkaiset omistusasujat voivat sopia pankin kanssa väliaikaisista helpotuksista lainansa takaisinmaksuohjelmaan. Vuokralla-asuville vastaavia joustoja asumiskustannuksiin ei tavanomaisesti ole tarjolla.



Lähde: Kotitalouksien varallisuus, Tilastokeskus

Kuvio 6. Pääasiallisen asuntonsa omistavien kotitalouksien osuus koulutusasteittain



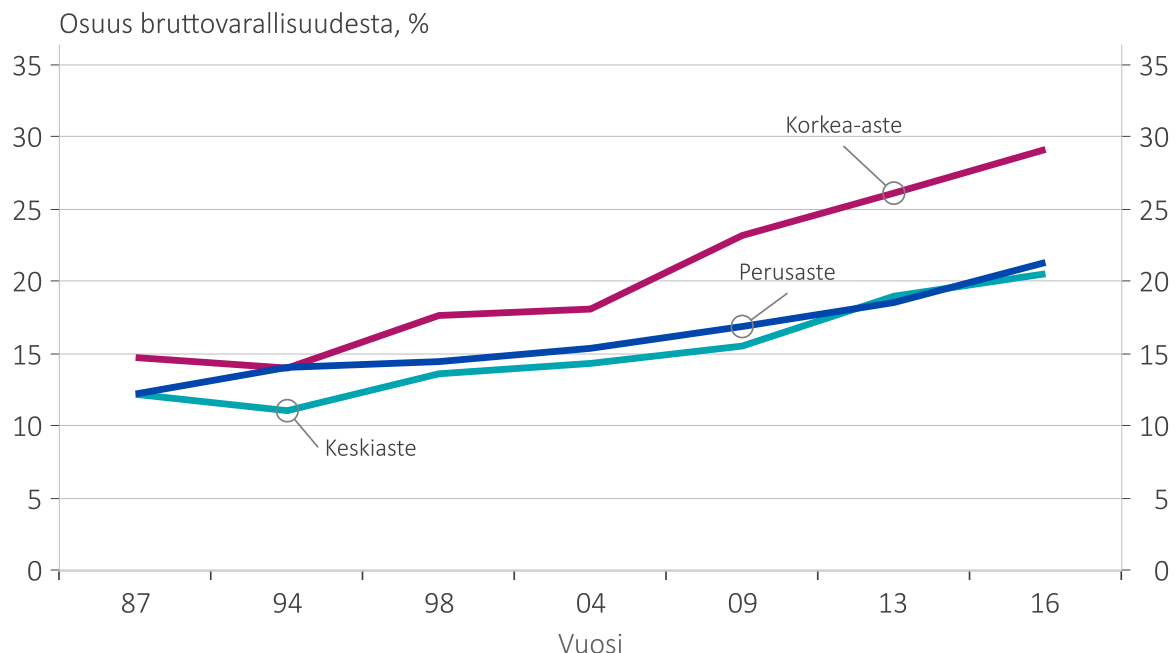
Lähde: Kotitalouksien varallisuus, Tilastokeskus ja omat laskelmat

Kuvio 7. Pääasiallisen asunnon osuus bruttovarallisuudesta koulutusasteittain

Oman asunnon osuus kotitalouden bruttovaroista on tarkastelujakson aikana pienentynyt kaikissa koulutusluokissa (kuvio 7). Korkeakoulutettujen kotitalouksien omaisuudesta oman pääasiallisen asunnon osuus oli puolet vuonna 2016. Matalammin koulutettujen kotitalouksien kokonaisvaroista oma koti muodosti hieman alle 60 prosenttia. Koska oman asunnon osuus kotitalouden bruttovaroista on tarkastelujakson aikana pienentynyt kaikissa koulutusluokissa, kuviosta 3 ilmenevät erot kotitalouksien varallisuusasemassa johtuvat aiempaa enemmän rahoitusvarallisuutta koskevista sijoituspäätöksistä.

Omasta asunnosta luovutaan tyypillisesti vasta pakottavassa tilanteessa. Lisäksi asunnon myyminen on pitkä ja hidas prosessi. Toisin kuin reaali- ja rahoitusvarallisuutta, rahoitusvarallisuutta on helpompi purkaa äkillisessä rahantarpeessa. Rahoitusvarallisuuden osuus bruttovarallisuudesta, eli reaali- ja rahoitusvarallisuuden yhteisarvosta, antaa käsityksen siitä, miten kotitalous on varautunut muutoksiin taloudellisessa asemassaan. Mitä suurempi osuus kokonaisvaroista on likvideissä varallisuuslajeissa, sitä helpompi kotitalouden on vapauttaa säästöjä kulutuskäyttöön huonoina aikoina.

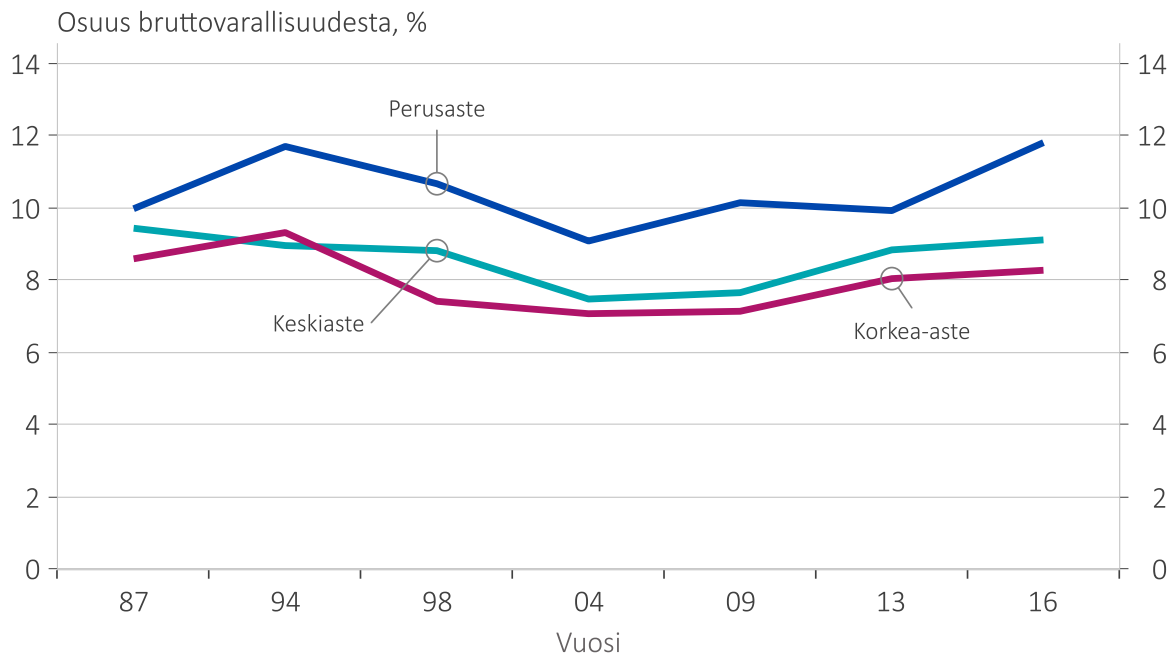
Parhaiten omaan talouteen kohdistuviin negatiivisiin šokkeihin ovat varautuneet korkeakoulutetut (kuvio 8). Vuonna 2016 heidän bruttovarallisuudestaan 29 prosenttia oli sijoitettuna erilaisiin suhteellisen helposti rahaksi muutettaviin omaisuuslajeihin: talletuksiin, osakkeisiin ja sijoitusrahastoihin. Keskiasteen ja perusasteen suorittaneiden varoista taas noin 21 prosenttia oli näissä likvideissä varallisuuslajeissa. Vaikka rahoitusvarojen osuus bruttovarallisuudesta kasvoi kaikissa koulutusluokissa vuosien 1987–2016 aikana, korkeakoulutettujen kotitalouksien omaisuuden rakenne muuttui eniten. Tämä havainto vahvistaa, että kotitalouksien tekemät sijoituspäätökset selittävät koulutusluokkien välisiä varallisuuseroja.



Lähde: Kotitalouksien varallisuus, Tilastokeskus ja omat laskelmat

Kuvio 8. Rahoitusvarallisuuden keskimääräinen osuus bruttovarallisuudesta

Yksityiskohtaisempi tarkastelu osoittaa, että turvallisten ja matalatuottoisten talletusten osuus bruttovarallisuudesta on kautta aikojen ollut suurin pelkän perusasteen suorittaneilla kotitalouksilla (kuvio 9). Vuonna 2016 heidän kokonaisvaroistaan 12 prosenttia oli talletuksia. Korkeakoulutetuilla kotitalouksilla vastaava osuus taas on ollut historiallisesti pienin. Viime vuosina heidän bruttovarallisuudestaan 8 prosenttia on koostunut talletuksista. Talletusten merkitys sijoituskohteena pienentyi kaikissa koulutusluokissa teknologiabuumin aikoihin 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa. Tämän jälkeen kotitaloudet ovat siirtäneet varojaan takaisin turvallisiin talletuksiin koulutustaustaan katsomatta. Talletusten paino on 2000-luvun alusta kasvanut erityisesti perusasteen varassa olevien kotitalouksien sijoitussalkussa.

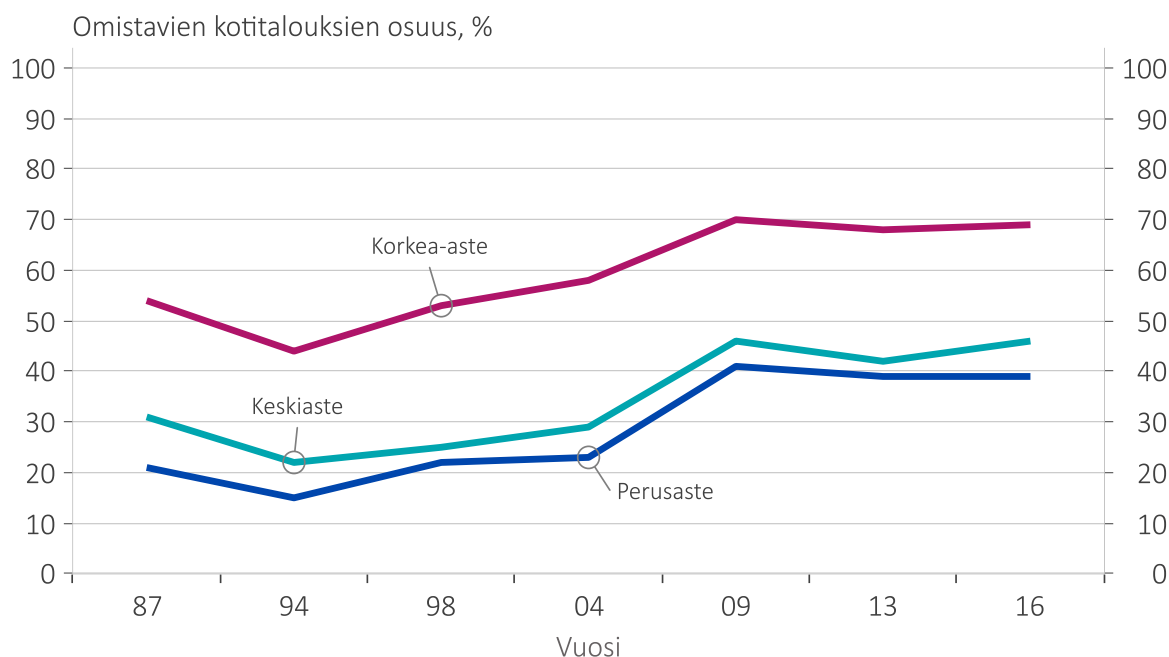


Lähde: Kotitalouksien varallisuus, Tilastokeskus ja omat laskelmat

### Kuvio 9. Talletusten keskimääräinen osuus bruttovarallisuudesta koulutusasteittain

Kaikilla suomalaisilla kotitalouksilla on käytännössä jonkin verran talletuksia, koska käyttelytiliä tarvitaan päivittäisten raha-asioiden hoitamiseen. Talletuksia paremmin tuottavia osakkeita ja sijoitusrahastoja omistaa puolestaan vain osa kotitalouksista. Arvopapereihin sijoittaminen aiheuttaa rahallisia kustannuksia sekä vaatii aikaa ja vaivannäköä (mm. Haliassos ja Bertaut 1995 sekä Hryshko, Luengo-Prado ja Sorensen 2012). Sijoittaakseen arvopapereihin kotitalous voi ensinnäkin joutua maksamaan tietyn markkinoilletulo- tai osallistumiskustannuksen, kuten arvo-osuustilin avaus- ja hoitomaksut. Lisäksi kotitaloudelta vaaditaan kykyä arvioida sijoitusten odotettuja tuottoja ja niihin liittyviä riskejä. Koulutus pienentää kaikkia näitä arvopaperisijoittamisesta aiheutuvia kustannuksia: se lisää talousosaamista ja tietoisuutta erilaisista sijoitustuotteista. Lisäksi koulutus vähentää tuloihin liittyvää epävarmuutta, joka on yksi syy jättää sijoittamatta riskillisiin kohteisiin. Arvopaperisijoittamiseen kannustaa myös lähipiirin esimerkki etenkin, jos siihen kuuluu korkeakoulutettuja (Brown ym. 2008 sekä van Rooij, Lusardi ja Alessie 2011).

Yleisimmin arvopapereihin sijoittavat korkeakoulutetut kotitaloudet. Heistä 69 prosenttia omisti listattuja ja listaamattomia osakkeita tai sijoitusrahastoja vuonna 2016 (kuvio 10). Keskiasteen ja perusasteen suorittaneista kotitalouksista alle puolet sijoitti riskillisiin kohteisiin. Arvopaperisijoittaminen yleistyi kaikissa koulutusluokissa 1990-luvun lopulta finanssikriisiin asti. Tämä havainto tukee käsitystä, että tuloerot koulutusluokkien välillä kasvoivat kyseisen ajanjakson aikana nimenomaan säästämiskäyttäytymisessä tapahtuneiden muutosten vuoksi.



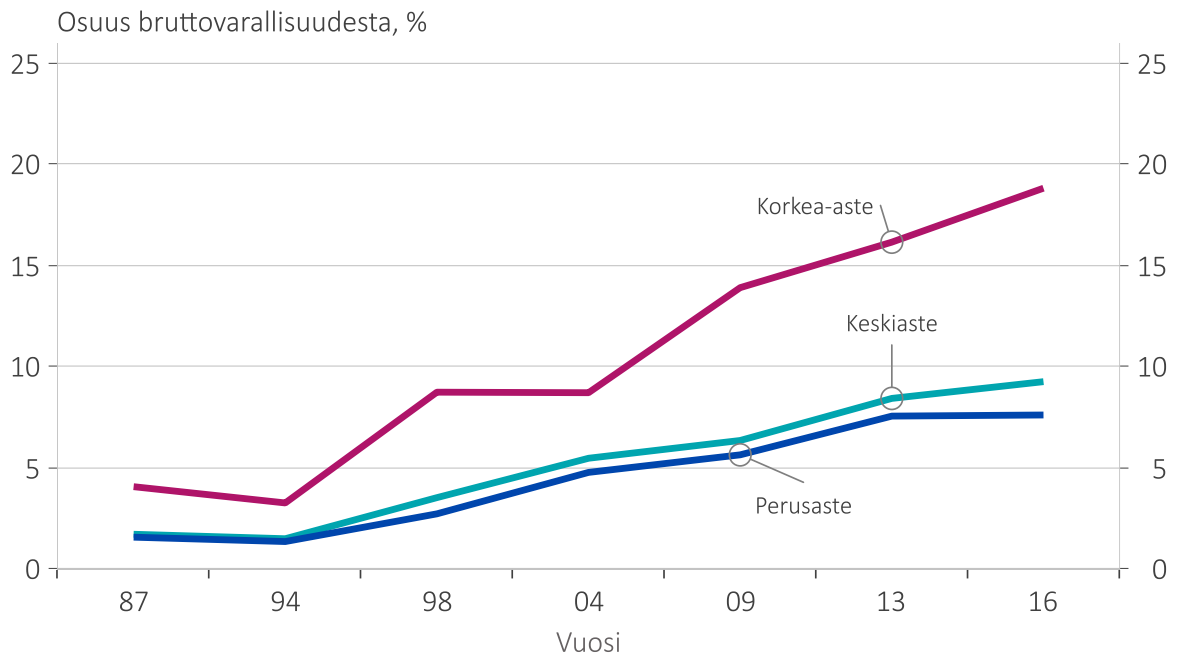
Lähde: Kotitalouksien varallisuus, Tilastokeskus ja omat laskelmat

### Kuvio 10. Osakkeita ja sijoitusrahastoja omistavien kotitalouksien osuus koulutusasteittain

Osakkeiden ja rahastojen osuus kotitalouksien kokonaisportfoliossa on kasvanut selvästi kaikissa koulutusluokissa vuodesta 1987 vuoteen 2016 (kuvio 11). Korkeakoulutetut kotitaloudet ovat kautta aikojen sijoittaneet riskillisiin arvopapereihin suuremman osan omaisuudestaan kuin muut kotitaloudet. Vuonna 2016 lähes viidennes, 19 prosenttia, korkeimmin koulutettujen kotitalouksien varallisuudesta muodostui osakkeista ja rahastoista. Vuodesta 1987 vuoteen 2016 tämä osuus muuttui 15 prosenttiyksikköä. Viimeisimpien tietojen mukaan keskiasteen ja perusasteen suorittaneilla kotitalouksilla osakkeisiin ja rahastoihin oli sijoitettuna alle 10 prosenttia kokonaisvaroista, 6–8 prosenttiyksikköä enemmän kuin 1980-luvun lopulla.

Arvopaperisijoittaminen selittää koulutusluokkien välisiä varallisuuseroja, muttei täydellisesti. Pääomatuloja voi saada vain se osa kotitalouksista, joka on sijoittanut riskillisiin varallisuuslajeihin. Mitä suurempi osuus kotitalouden omaisuudesta muodostuu arvopapereista, sitä enemmän pääomatuloja se voi odottaa saavansa. Vaikka osakkeisiin ja rahastoihin sijoitetaan yhä yleisemmin ja yhä suurempi osuus kokonaisvaroista, varallisuuserot ovat kasvaneet. Omalta osaltaan tämän kehityksen taustalla lieenee se, miten pääomatuloja saaneet kotitaloudet ovat

käyttäneet sijoitustuotot. Saadut omaisuustulot on mahdollista kuluttaa välittömästi, mikä nostaa senhetkistä elintasoja. Vaihtoehtoisesti pääomatulot voi säästää, jolloin varallisuus karttuu nopeammin. Tällöin on mahdollista nauttia korkeammasta elintasosta tulevaisuudessa.



Lähde: Kotitalouksien varallisuus ja omat laskelmat

Kuvio 11. Osakkeiden ja rahastojen keskimääräinen osuus bruttovarallisuudesta koulutusasteittain

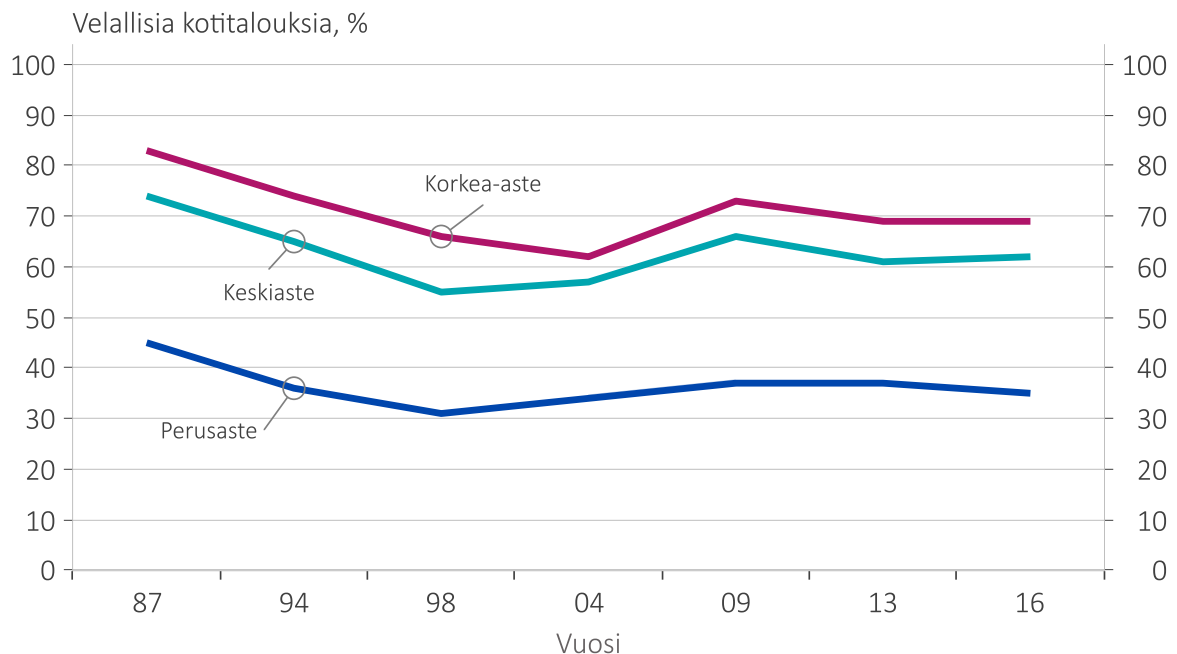
## Velat koulutusasteittain

Koska korkeakoulutetun kotitalouden ansiotaso saavuttaa huippunsa keski-iässä, sillä on kannustin saada tuloja käyttöönsä etukäteen jo nuoruudessa, jolloin kulutusmenot ovat yleensä tuloja suuremmat. Toisaalta sillä on myös hyvän työllisyystilanteen ja vakaan ansiotasonsa vuoksi parhaimmat edellytykset saada hakemansa summa lainaa. Koulutustaustalla on siten yhteys kotitalouden luottokelpoisuuteen.

Kolmen viime vuosikymmenen aikana korkeakoulutetuilla kotitalouksilla on ollut useimmin velkaa (kuvio 12). Vuonna 2016 heistä 69 prosentilla oli velkaa. Pelkän perusasteen suorittaneista kotitalouksista 35 prosenttia oli ottanut lainaa. Se, että perusasteen suorittaneista kotitalouksista vain reilulla kolmanneksella on lainaa, heijastelee lähinnä vaikeuksia saada luottoa: joko heidän hakemaansa lainaa ei ole myönnetty tai sitä ei ole edes haettu, koska päätöksen on odotettu olevan hylkäävä.

Vuodesta 1987 vuoteen 2016 velallisten kotitalouksien osuus on pienentynyt kaikissa koulutusluokissa. Huomionarvoista on, että finanssikriisin jälkeisenä matalien korkojen aikana

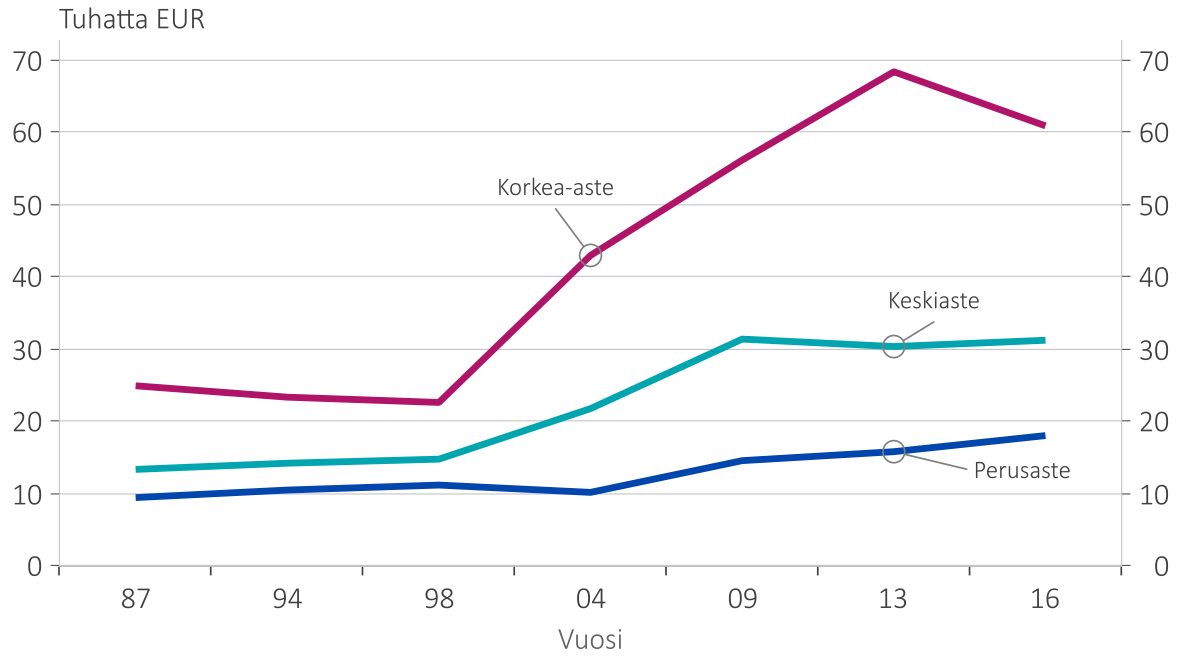
velkaantuminen ei ole yleistynyt. Pikemminkin niiden kotitalouksien osuus, joilla on joko asunto-, kulutus- tai muita luottoja, on pysynyt suhteellisen vakaana 2010-luvulla. Kun velallisten kotitalouksien joukko supistuu, mahdolliset velkaongelmat koskettavat yhä pienempää joukkoa.



Lähde: Kotitalouksien varallisuus, Tilastokeskus

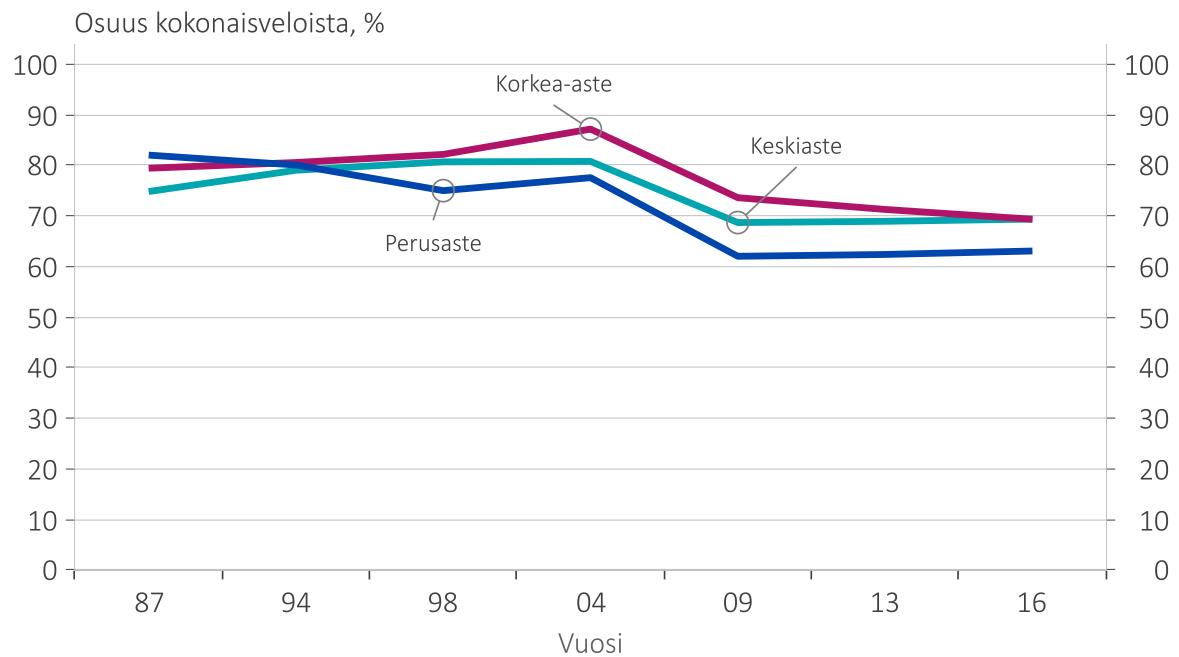
## Kuvio 12. Velallisten kotitalouksien osuus koulutusasteittain

Finanssikriisin jälkeiset matalat lainakorot ovat vaikuttaneet lähinnä siihen, kuinka paljon lainaa velallisilla kotitalouksilla on. Korkeakoulutettujen kotitalouksien velat alkoivat kasvaa voimakkaasti jo 1990-luvun lopulla, ja kasvu jatkui vuoteen 2013 asti (kuvio 13). Tänä aikana tyypillisen korkeakoulututkinnon suorittaneen kotitalouden velat kolminkertaistuivat (22 640 eurosta 68 400 euroon). Vuonna 2016 korkeakoulutetun kotitalouden mediaanivelka oli pienentynyt 61 000 euroon. Perusasteen suorittaneet on toinen ryhmä, jossa velkasumma kasvoi finanssikriisin jälkeen. Tässä ryhmässä kasvu on kuitenkin ollut huomattavasti hitaampaa kuin korkeakoulutetuilla, mutta se on jatkunut viime vuosiin asti. Vuonna 2016 perusasteen varassa olevien kotitalouksien mediaanivelka oli noin 18 000 euroa. Keskiasteen tutkinnon suorittaneiden kotitalouksien mediaanivelka taas on pysynyt vakaana 1990-luvun lopun ja finanssikriisiä edeltäneen kasvukauden jälkeen. Vuonna 2016 tyypillisellä keskiasteen suorittaneella kotitaloudella oli 31 000 euroa velkaa.



Lähde: Kotitalouksien varallisuus, Tilastokeskus

Kuvio 13. Kotitalouden mediaanivelka koulutusasteittain vuoden 2016 hinnoin



Lähde: Kotitalouksien varallisuus, Tilastokeskus ja omat laskelmat

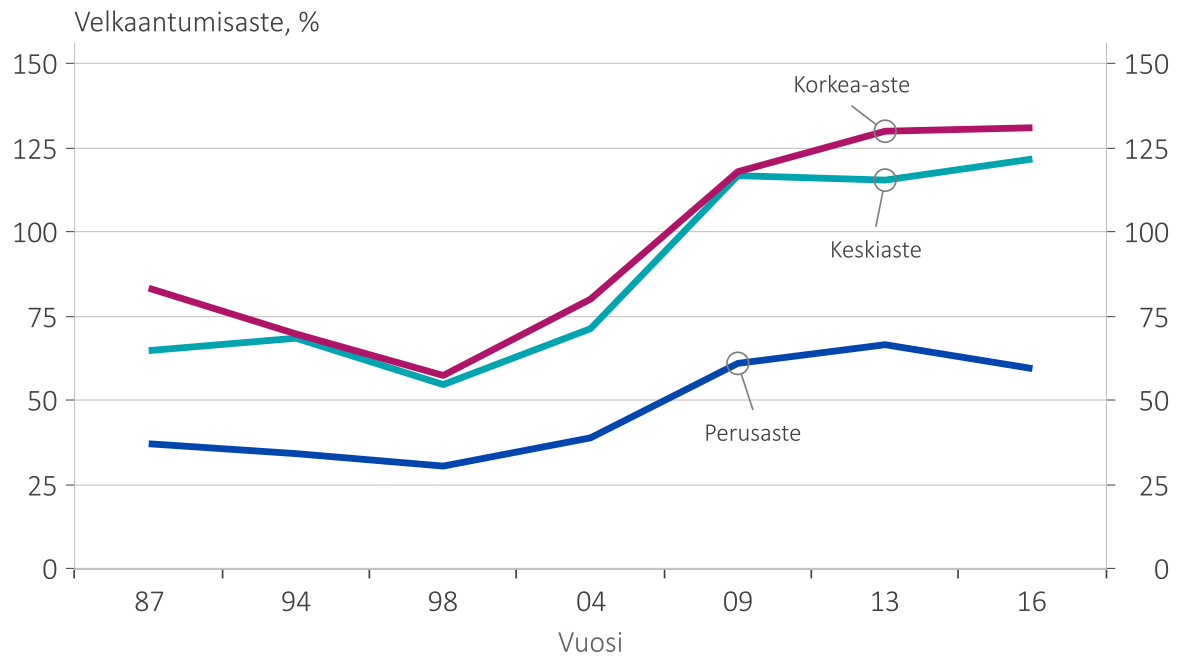
Kuvio 14. Asuntolainojen osuus kotitalouden veloista koulutusasteittain

Kaikissa koulutusluokissa pääosa kotitalouksien lainoista on asuntolainoja (kuvio 14). Velkojen koostumus kuitenkin muuttui selvästi 2000-luvun alussa, ennen finanssikriisiä. Kulutus- ja muut luotot muodostivat entistä suuremman osan kotitalouksien lainoista. Kulutus- ja muita lainoja on eniten perusasteen varassa olevilla. Heidän lainoistaan 37 prosenttia oli kulutus- tai muita luottoja vuonna 2016. Asuntolainojen osuus taas on suurin korkeakoulutetuilla ja keskiasteen tutkinnon suorittaneilla, noin 70 prosenttia kotitalouden lainasummasta vuonna 2016. Vaikka kulutusluottoihin turvaudutaan kaikissa koulutusluokissa enemmän kuin vielä ennen 2000-luvun alkua, voidaan epäillä, että perus- ja korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden välisten varallisuuserojen taustalla on osaltaan myös kulutusluottojen kasvu. Jos luotolla rahoitetaan kulutusmenoja, omaisuuden hankkimisen sijaan, mahdollisuudet säästää pienenevät.

Tulot yksinään eivät määrittele sitä, kuinka hyvin kotitaloudet pystyvät hoitamaan lainansa. Lainanhoitokykyyn vaikuttaa lisäksi varallisuus, sillä tulotason laskiessa on mahdollista turvautua säästöihin. Kotitalouksien kykyä selviytyä veloistaan kuvaa siten kaksi tunnuslukua: velkojen ja käytettävissä olevien vuositulojen suhde sekä velkojen ja bruttovarallisuuden suhde.

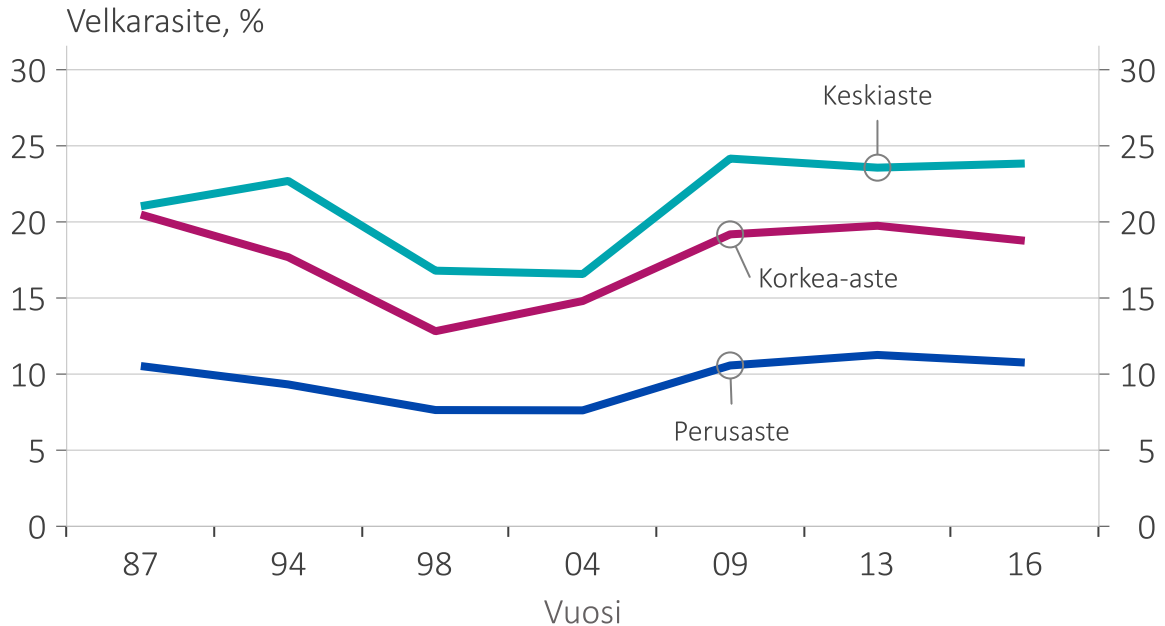
Velkojen ja käytettävissä olevien vuositulojen suhde, eli velkaantumisaste, kasvoi merkittävästi 1990-luvun lopun ja 2010-luvun alkupuolen välisenä aikana (velkaantumisen syitä avaa mm. Takala 2019). Voimakkainta kasvu oli korkeakoulutetuilla ja keskiasteen tutkinnon suorittaneilla kotitalouksilla (kuvio 15). Vuonna 2016 korkeakoulutetuilla ja keskiasteen tutkinnon suorittaneilla kotitalouksilla velat olivat suuremmat kuin käytettävissä olevat vuositulot. Perusasteen koulutuksen suorittaneet olivat ainoa ryhmä, jonka vuositulot olisivat riittäneet kattamaan velat. Näiden kotitalouksien velkaantumisaste oli 59 prosenttia. Perusasteen suorittaneiden lainanottoa hillitsivät todennäköisesti luottorajoitteet. Heille myönnetty lainasumma voi olla pienien ja/tai epävarmojen tulojen vuoksi haettua vaatimattomampi.

Velkojen ja bruttovarallisuuden suhde, velkarasite, on pysynyt koko tarkastelujakson ajan kohtuullisena kaikissa koulutusluokissa (kuvio 16). Vuonna 2016 velkarasite oli lähellä 1980-luvun lopun tasoa. Keskimääräinen velkarasite on historiallisesti ollut suurin keskiasteen tutkinnon suorittaneilla. Perusasteen suorittaneiden kotitalouksien velkarasite on puolestaan, mikä johtunee luottorajoitteisuudesta. Vaikka korkeakoulutettujen ja keskiasteen suorittaneiden kotitalouksien velat ylittävät vuositulot, he selviytyisivät helposti lainoistaan purkamalla säästöjään. Vuonna 2016 korkeakoulutettu kotitalous olisi saanut maksettua velkansa kokonaan myymällä 19 prosenttia omaisuudestaan. Keskiasteen suorittaneen kotitalouden lainojen arvo oli 24 prosenttia omaisuuden arvosta. Perusasteen suorittaneet puolestaan olisivat saaneet lainansa katettua luopumalla 11 prosentista omaisuudestaan. Sekä korkeakoulutetut että perusasteen suorittaneet kotitaloudet olisivat saaneet maksettua lainansa takaisin purkamalla pelkästään likvidiä rahoitusvarallisuutta (vrt. kuvio 8). Keskiasteen suorittaneiden kotitalouksien lainasumma ylitti marginaalisesti heidän likvidit varansa vuonna 2016.



Lähde: Kotitalouksien varallisuus, Tilastokeskus ja omat laskelmat

Kuvio 15. Keskimääräinen velkaantumisaste koulutusasteittain



Lähde: Kotitalouksien varallisuus, Tilastokeskus ja omat laskelmat

Kuvio 16. Keskimääräinen velkarasite koulutusasteittain

## Yhteenveto ja keskustelu

Koulutus vaikuttaa positiivisesti kotitalouksien toimeentuloon. Koulutuksen myönteisiä vaikutuksia voimistavat useat tekijät, jotka eivät suoranaisesti ole tutkinnon suorittamisen ansiota. Korkeakoulutettujen tulot ja työllisyystilanne ovat keskimäärin paremmat kuin matalammin kouluttautuneilla. Korkeakoulutetuilla kotitalouksilla on siten ollut parhaimmat edellytykset kerryttää varallisuutta. Korkeimman tutkintotason saavuttaneet kotitaloudet ovat varautuneet muutoksiin taloudellisessa asemassaan hajauttamalla varallisuutensa useiden omaisuuslajien kesken. He asuvat yleisemmin omistusasunnossa, mutta asunnon osuus kotitalouden kokonaisvarallisuudesta on pienin. Vastaavasti korkeakoulutetut kotitaloudet omistavat suhteellisesti eniten helposti purettavissa olevaa rahoitusvarallisuutta. Vaikka korkeakoulutettujen velkaantumisaste on korkein kaikista koulutusluokista, heillä on keskimäärin riittävästi varallisuutta velkojen katteeksi.

Koulutus tarjoaa turvaa taloudellisesti vaikeina aikoina. Talouskriisit, kuten nykyinen koronakriisi, koettelevat todennäköisimmin matalasti kouluttautuneiden kotitalouksien toimeentuloa. Koska mahdollisuudet menestyä elämässä määräytyvät osin perhetaustan perusteella, koulutustason nostaminen parantaa hyvinvointia yli sukupolvien.

Tutkintoon johtavan koulutuksen lisäksi talousosaamisella on merkitystä. Järkevällä taloudenhoidolla oma talous pysyy todennäköisemmin tasapainossa myös vaikeina aikoina. Suomalaisten kotitalouksien elintaso on siten mahdollista parantaa lisäämällä talousopetusta.

## Kirjallisuus

- Brown, J. R., Ivković, Z., Smith, P. A. & Weisbenner, S. (2008). "Neighbors Matter: Causal Community Effects and Stock Market Participation." *The Journal of Finance* 63, 1509–1531.
- Buckles, K., Hagemann, A., Malamud, O., Morrill, M. & Wozniak, A. (2016). "The effect of college education on mortality." *Journal of Health Economics* 50, 99–114.
- Card, D. (1999). "The causal effect of education on earnings." Teoksessa *Handbook of Labor Economics* Vol. 3, toimittajat O. Ashenfelter ja D. Card, 1802–1863. Elsevier, Amsterdam.
- Boshara, R., Emmons, W. R. & Noeth, B. J. (2015). "How Age, Education and Race Separate Thrivers from Strugglers in Today's Economy." Federal Reserve of St. Louis, *The Demographics of Wealth* No. 2.
- Greenwood, J., Guner, N., Kocharkov, G. & Santos, C. (2014). "Marry Your Like: Assortative Mating and Income Inequality." *American Economic Review* 104, 348–353.
- Haliassos, M. & Bertaut, C. C. (1995). "Why Do So Few Hold Stocks?" *Economic Journal* 105, 1110–1129.
- Hryshko, D., Luengo-Prado, M. & Sorensen, B. E. (2012). "The Effect of Education on Equity Holdings." *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy* 12, 1935–1682.
- Hämäläinen, U. & Uusitalo, R. (2008). "Signaling or human capital: Evidence from the Finnish polytechnic school reform." *The Scandinavian Journal of Economics* 110, 755–775.
- Kestilä, L., Karvonen, S., Parikka, S., Seppänen, J., Haapakorva, P. & Sutela, E. (2018). "Vanhempien koulutus ennustaa nuorten hyvinvointia pitkälle aikuisuuteen." THL, *Suomen sosiaalinen tila* 3/2018.
- Lacroix, G., Laliberté-Auger, F., Michaud, P.-C. & Parent, D. (2019). "The effect of college-education on health and mortality: Evidence from Canada." *Health Economics*, 1–14.
- Mäki-Fränki, P. (2019a). "Tuloerojen viimeaikainen kehitys Suomessa." *Euro & talous* 17.5.2019.
- Mäki-Fränki, P. (2019b). "Kotitalouksien varallisuus on selvästi epätasaisemmin jakautunut kuin tulot." *Euro & talous* 17.5.2019.
- Riihelä, M. & Tuomala, M. (2019). "Ovatko tuloerot kasvaneet Suomessa luultua enemmän?" *Talous ja yhteiskunta* 1/2019.
- Riihelä, M., Sullström, R. & Tuomala, M. (2017). "Varallisuus ja varallisuuserot Suomessa." *Talous ja yhteiskunta* 2/2017.
- Takala, K. (2019). "Asuntovarallisuuden kasvu on aiheuttanut asuntojen hintojen ja velkaantumisen nousua." *Talous ja yhteiskunta* 4/2019.
- THL (24.10.2019). Kuolleisuus. Haettu osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/kuolleisuus>.
- Tilastokeskus (2018). *Kotitalouksien varallisuus 2016*. SVT, Tulot ja kulutus 2018.

Törmälehto, V.-M. (2019). ”Tulo-, kulutus- ja varallisuuseroista Suomessa.” *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 1/2019, 41–65.

van Rooij, M., Lusardi, A. & Alessie, R. (2011). ”Financial literacy and stock market participation.” *Journal of Financial Economics* 101, 449–472.